

Η επιθετικότητα ως διαταραχή συμπεριφοράς.

Αρχίατρος Παπαβασιλείου Ι.

Το 1932 ο Α. Αϊνστάιν έγραψε μια επιστολή στον S. Freud, εκφράζοντας την αγωνία και τις ανησυχίες του για το αν και πώς θα μπορούσε να ξεφύγει η ανθρωπότητα από το διαρκές αιματοκύλισμα, τον πόλεμο, την βία, την επιθετικότητα. Ήταν τότε ακόμα νωπές οι αναμνήσεις από τον καταστροφικό Α Παγκόσμιο πόλεμο και στον ορίζοντα άρχισε ήδη να ξεπροβάλλει το αιμοσταγές πρόσωπο του Ναζισμού.

Γράφει λοιπόν ο Αϊνστάιν ότι δεν μπορεί να βρει άλλη απάντηση για τον κύκλο αυτό της βίας παρά μόνο αυτή: "ότι ο άνθρωπός έχει μέσα του την ανάγκη να μισεί και να εξοντώνει". Αυτή η προδιάθεση βρίσκεται συνήθως σε λανθάνουσα κατάσταση και μόνο στους αποκλίνοντες από το φυσιολογικό εκδηλώνεται φανερά, είναι όμως εύκολο να αφυπνιστεί και να πάρει διαστάσεις μαζικής ψύχωσης.

Ο Freud που στο μεταξύ είχε γράψει μελέτες σχετικά μ' αυτά, απαντά με μια όχι και τόσο αισιόδοξη επιστολή. Καταλήγει όμως με μια ελπιδοφόρο πρόταση: "Πιστεύω ότι όλα όσα προωθούν την ανάπτυξη του πολιτισμού δουλεύουν και εναντίον του πολέμου". Θα συμπληρώναμε και εναντίον της βίας και της επιθετικότητας. Είναι αλήθεια ότι η ανθρώπινη ιστορία, από την μυθολογία, την αρχαιότητα, ως τις μέρες μας, είναι γεμάτη από ταπεινές και βάρβαρες ενέργειες.

Φαίνεται λοιπόν ότι η επιθετικότητα, η καταστροφικότητα και η βία είναι συνυφασμένες με την ανθρώπινη φύση, όπως είναι και η αγάπη, η αλληλεγγύη και η τάση για επανόρθωση. Θα πρέπει πάντως να γίνεται διάκριση όταν μιλάμε για την επιθετικότητα ως πρωτογενή ενστικτώδη ενόρμηση και όταν περιγράφουμε μια επιθετική ή βίαιη πράξη και

συμπεριφορά. Κι αυτό γιατί η πρωτογενής επιθετική ενόρμηση, να εκφραστεί με καλυμμένο τρόπο ή να βρει διεξόδους σε υποκατάστατα, ώστε να μετουσιωθεί με δημιουργικό τρόπο, σε συνδυασμό με την ερωτική ενόρμηση.

Έχουν γίνει προσπάθειες να εξηγηθεί το φαινόμενο της επιθετικότητας και της βίας από πολλές θεωρίες βιολογικές, κοινωνιολογικές, ανθρωπολογικές, ψυχαναλυτικές, πολιτικοοικονομικές. Είναι αυτονόητο ότι μια μόνο θεωρία είναι δύσκολο να ερμηνεύσει το φαινόμενο. Έτσι βλέπουμε από την βιολογική θεώρηση να υπογραμμίζεται μια έμφυτη δυνατότητα ώστε να αντιδρά κάποιος με βία, κάτι που αποδίδεται σε γενετικούς, χρωματοσωμικούς ή ορμονικούς παράγοντες. Επίσης συχνά υπάρχουν επεισόδια επιθετικής ή βίαιης συμπεριφοράς σε εγκεφαλικές βλάβες (τραύμα- όγκος- άνοια- κροταφική επιληψία) και μετά από κατάχρηση αλκοόλ και ψυχοδραστικών ουσιών. Πάντως το ποσοστό των ατόμων των οποίων η επιθετική συμπεριφορά προέρχεται από βιολογικούς παράγοντες είναι μάλλον μικρό. Αντίθετα από το ιστορικό τους βρίσκουμε πολλούς ψυχοκοινωνικούς παράγοντες που επηρεάζουν και συντελούν στην επιθετική συμπεριφορά.

Δεν πρέπει να υποτιμήσουμε φυσικά την σημασία των πολιτικοοικονομικών και κοινωνιολογικών παραγόντων στην έκλυση επιθετικότητας (ενδεικτικά: ανεργία, κοινωνική ανισότητα, μετακινήσεις πληθυσμών, αλλαγές γεωπολικού χάρτη, υπερκατανάλωση, ρατσισμός, θρησκευτικός φανατισμός, απαξία θεσμών, κοινωνικά- ατομικά πρότυπα που κυριαρχούν, καθημερινή εισβολή και επαφή με τη βία μέσω T.V. και εντύπων). Θα εξετάσουμε εκτενέστερα παρακάτω τους ψυχολογικούς παράγοντες και ας εστιάσουμε κατ' αρχήν στις πρώτες σχέσεις μέσα στην οικογένεια και στην συμβολή τους στην ψυχοσυναισθηματική ανάπτυξη του παιδιού.

Βασικές ανάγκες κάθε ανθρώπου από τη βρεφική ηλικία μέχρι τα γηρατειά είναι η ανάγκη για αγάπη, για ασφάλεια, υπευθυνότητα και αναγνώριση. Είναι παραδεκτό πια τόσο από ερευνητικές εργασίες όσο και από την κλινική εμπειρία, ότι δυσκολίες στη σχέση των γονέων έχουν σαν αποτέλεσμα την ανεπαρκή ικανοποίηση ή την πλήρη στέρηση από την ικανοποίηση αυτών των αναγκών. Αυτό διαμορφώνει στο παιδί έναν εσωτερικό κόσμο που χαρακτηρίζεται από άγχος, δίωξη επιθετικότητα και καταστροφή. Ο βαθμός ισορροπίας μεταξύ αγάπης και μίσους, τόσο στον εσωτερικό όσο και στον εξωτερικό κόσμο, διαμορφώνει την ομαλότητα ή τις διαταραχές συμπεριφοράς. Η ισορροπία αυτή εξαρτάται όχι μόνο από την δυναμικότητα αυτών των δύο βασικών ενστίκτων- της αγάπης και του μίσους- αλλά και από τη ψυχική οργάνωσή του (εγώ) ατόμου. Ένα ανεπαρκές και ανώριμο άτομο (εγώ) δεν μπορεί να αναβάλλει την ικανοποίηση των επιθυμιών του. Αυτό θα έχει ως συνέπεια σε κάθε ματαιώση ή αναβολή, να προκαλείται θυμός ή επιθετική συμπεριφορά με άμεση έκφραση προς τα έξω χωρίς καμία αναστολή ή προσπάθεια ελέγχου. Μερικές φορές αυτή η συμπεριφορά μπορεί να στραφεί προς τον εαυτό με απόσυρση, παθητικότητα ή αυτοκαταστροφικές πράξεις (κατάθλιψη).

Η οργάνωση και η ωριμότητα (του εγώ) εξαρτάται κυρίως από την πληρότητα της γονεϊκής φροντίδας. Συνήθως η επιθετικότητα και οι καταστροφικές πράξεις είναι έκφραση συναισθηματικής στέρησης, έλλειψης αγάπης και ασφάλειας. Οι σημαντικές έρευνες του J. Bowlby που εργάστηκε πολλά χρόνια με παιδιά, έδειξαν την σχέση μεταξύ παραπτωματικής συμπεριφοράς και μητρικής αποστέρησης. Από άλλες ερευνητικές εργασίες φαίνεται ότι στο ιστορικό ατόμων με επιθετικότητα και βίαιη συμπεριφορά υπήρχαν εγκατάλειψη, παραμέληση και επιθετική συμπεριφορά των γονιών προς το παιδί, κυρίως από ακραία αυταρχικούς και απορριπτικούς πατέρες. Γάλλοι ερευνητές και κλινικοί όπως οι

Lebovici, Diatkine, Bergeret μιλούν για σχέση μεταξύ ψυχοπαθητικότητας- βίαιης συμπεριφοράς και ανεπάρκειας της πατρικής λειτουργίας, χαρακτηρίζοντας τους πατέρες των ατόμων αυτών ‘ανίσχυρους, έγκλειστους στην μητέρα και γελοιοποιημένους’.

Στα άτομα που προαναφέραμε, βλέπουμε συχνά από την παιδική ηλικία πράξεις βίας προς τα ζώα ή σε άλλα παιδιά, δυσκολία προσαρμογής στο σχολείο με αυθαίρετες απουσίες και αποβολές. Αργότερα εμφανίζουν παραπτωματική συμπεριφορά, συμμετοχή σε συμμορίες όπου παίρνουν την αναγνώριση που δεν εισέπραξαν από τους γονείς, από τα άλλα μέλη της συμμορίας, κάνοντας επίδειξη τόλμης, βίας ή ριψοκίνδυνης συμπεριφοράς. Η συμπεριφορά αυτή μπορεί να είναι μια έντονη αντίδραση για κάθε μορφή εξουσίας, που συνήθως συμβολίζει στερητικούς ή απορριπτικούς γονείς (χούλιγκαν). Σε κάποιους από αυτούς τους νέους φαίνεται ότι η βαρβαρότητα και η επιθετικότητα μεταξύ των γονέων ή προς το ίδιο το παιδί ήταν καθημερινή ρουτίνα. Εδώ ίσως και οι μηχανισμοί μίμησης παίζουν σημαντικό ρόλο.

Έχοντας λοιπόν για εφόδια την γενετική κληρονομιά, την θέση του στον οικογενειακό αστερισμό, την ποιότητα της ψυχοσυναισθηματικής ανάπτυξης, τους μηχανισμούς άμυνας και την όποια δυνατότητα στις ψυχοκοινωνικές συναλλαγές, ο νέος γύρω στα 20 καλείται να προσαρμοστεί στις ιδιαιτερότητες του στρατιωτικού περιβάλλοντος. Από την κλινική εμπειρία, βλέπουμε ότι επιθετική συμπεριφορά μπορεί να εμφανίσουν κατ’ αρχήν άτομα με νευρωτική δομή και χαμηλή αυτοεκτίμηση, ή με διαταραχές προσωπικότητας όπως ψυχοπαθητική, ναρκισσιστική, παρανοϊκή, ψυχαναγκαστική και μεταιχμιακή. Επίσης άτομα υπό την επίδραση αλκοόλ και ψυχοδραστικών ουσιών ή λόγω στέρησης απ’ αυτές, καθώς και άτομα με σοβαρή ψυχοπαθολογία όπως σχιζοφρένεια, μανιοκατάθλιψη, παραληρητική διαταραχή.

Η επιθετική συμπεριφορά μπορεί να εκδηλωθεί με υποτίμηση, απόρριψη, εκμετάλλευση και ταπείνωση των άλλων, εξαπάτηση, εξύβριση, απειλές, κλοπές, αντιπειθαρχική στάση με έντονη οργή στους συναδέλφους και αξιωματικούς και τέλος με σωματική βία. Μπορεί επίσης η επιθετικότητα να εκδηλωθεί με παθητικό τρόπο όπως η συχνή αμέλεια, η άρνηση ανάληψης ευθυνών, η αποφυγή συμμετοχής, η απόσυρση, η φυγή, αλλά και οι αυτοκαταστροφικές πράξεις.

Τέτοιες τάσεις μπορεί να εκδηλωθούν μερικές φορές πιο εύκολα στο στρατιωτικό περιβάλλον λόγω του συγχρωτισμού σε ένα κλειστό χώρο, του περιορισμού της ελεύθερης εκλογής, του φόβου του αγνώστου, των πιθανών προκλήσεων, απειλών και της αυταρχικότητας, καθώς και της εύκολης πρόσβασης στα όπλα. Επίσης άτομα με σωματικές ή ψυχικές μειονεξίες γίνονται εύκολα στόχος της επιθετικότητας της ομάδας συναδέλφων.

Βέβαια αρκετές φορές η θητεία μπορεί να λειτουργήσει με θετικό τρόπο. Σ' αυτό συμβάλλουν η διαβίωση μέσα σ' ένα πλαίσιο με συγκεκριμένους κανόνες και στόχους, διακριτικούς ρόλους και ημερήσιο πρόγραμμα, η ένταξη σε μια ομάδα με κοινούς σκοπούς, η αύξηση της αυτοεκτίμησης από την ανάθεση ευθυνών, η ασφάλεια που πηγάζει από την συναδελφικότητα, την αλληλεγγύη και την ταύτιση με τους συναδέλφους και με την προστατευτική φιγούρα του Αξιωματικού. Ο Αξιωματικός είναι μια νέα πατρική φιγούρα που συμβολίζει τον νόμο, την εξουσία, την σταθερότητα και τη δικαιοσύνη. Για να ανταποκριθεί σ' αυτό το πρότυπο ταύτισης, θα πρέπει εκτός από την επαγγελματική κατάρτιση, την ευσυνειδησία και την ακεραιότητα του χαρακτήρα, να έχει και βασικές γνώσεις της ψυχολογίας του ατόμου και της ομάδας, και να γνωρίζει τρόπους χειρισμού σε άτομα με διαταραχές συμπεριφοράς.

Στα άτομα με επιθετική συμπεριφορά είναι απαραίτητη κατ' αρχήν η λεκτική οριοθέτηση, η προσέγγιση με κατανόηση, σταθερότητα και

αποφασιστικότητα, καθώς και η λήψη μέτρων για άμεση καταστολή της βίαιης συμπεριφοράς που θέτει σε κίνδυνο τη ζωή και τη σωματική ακεραιότητα. Φυσικά όταν η επιθετική και βίαιη συμπεριφορά απορρέει από σοβαρή ψυχοπαθολογία, τα διοικητικά μέτρα δεν είναι αποτελεσματικά και τότε είναι απαραίτητη η παραπομπή σε ψυχιατρική κλινική για θεραπευτική αντιμετώπιση.

Τελειώνοντας θέλω να υπογραμμίσω ότι η επιθετική συμπεριφορά συνήθως είναι ένα πέρασμα στην πράξη, όταν το άτομο λόγω ανεπαρκούς ψυχικής οργάνωσης δεν μπορεί να επικοινωνήσει με τα λόγια, να αντέξει και να επεξεργαστεί αβάσταχτα συναισθήματα. Τέτοια μπορεί να είναι το άγχος από τον αποχωρισμό και την ματαίωση ή ο φόβος μπροστά σε μία καινούργια πραγματικότητα που βιώνεται απειλητικά. Γι' αυτό έχει μεγάλη σημασία η σταθερότητα του πλαισίου και της λειτουργίας του είτε αυτό είναι μονάδα είτε κλινική και το να εξηγούμε στον ασθενή τον λόγο που παίρνουμε τα μέτρα προστασίας.